

GYVIEJI ARCHYVAI

Stasio Stacevičiaus 60-ečiui

Lietuvių mitologijos ir tautosakos atspindžiai Stasio Stacevičiaus poezijoje

Lapkričio 19-ąją poetui, eseistui, publicistui, 2001-ųjų Poezijos pavasario ir 2013-ųjų Poetinio Druskininkų rudens Jotvingio vardo laureatui Stasiui Stacevičiui sukaktų 60 metų... Deja, amžiams jis liko 2012-ųjų snieguotame gruodyje...

„Kiek daug joje Dzūkijos!..“ – nejučia aikteli dar kartą keliaudamas pirmosios Stasio Stacevičiaus poezijos knygelės „Vienkiemio valanda“ puslapiams. „Kiek daug Dzūkijos ir tiek daug Lietuvos!“ – palaimingai atsidūti užversdamas vos ne kiekvieną jo poezijos rinkinį. Rodos, visai nebūtina žinoti šio poeto biografijos detalių, apie kitą jo veiklą – poeziją „išduoda“, kur, kuo ir kam gyventa...

„Tarnavo Lietuvai“ – ataidi literatūros kritiko Valentino Sventicko mintis palydimajame jau pomirtinė ir kol kas vienintelės Stasio Stacevičiaus eseistikos knygos „Milda supaisys“ žodyje. „Narsiai gyveno savo tėviškėje, mylėdamas ten kiekvieną grumstą, kiekvieną žolės kupstą,“ – veriasi kūrėjo gyvenimo pasaulis Rimvydo Stankevičiaus atsiminimų nuotrupose, publikuotose tą tragišką netekties žiemą...

Save laikę paskutiniu jotvingiu, o „Giesmė Merkinės“ – mėgstamiausiu savo kūriniu, nesidavė perauklėjamas, kaip to norėjo sovietų ideologijos skleidėjai, posmus, neigiamai atspindinčius šį laikotarpį, parašė žymiai anksčiau negu juos buvo galima spausdinti, jautriai išgyveno dėl negerovių jau Nepriklausomoje Lietuvoje ir šventai tikėjo, jog parklupusią valstybę galima prikelti tik sugrįžus prie savo protėvių vertybių... – birte byra iš įvairių šaltinių sklindančios ir paties poeto atsivėrimų, ir prisiminimų apie jį nuotrupų detalės, o nenumaldomas noras dar kartą, dar giliau panirti į lyrišką, kupiną meilės gimtajam kraštui Stasio Stacevičiaus poezijos pasaulį vis didėja. Ryški jame ir poetinė kelionė gimtojo krašto apylinkėmis ir reikšmingiausias Lietuvos istorijos puslapiams, savojo krašto literatūros atspindžiai bei kitos lietuviškumo apraiškos. O šį kartą panirkime į magišką lietuvių mitologijos ir tautosakos pasaulį jo lyrikoje.

* * * * *

„Perkūnės pasiilgė“ – moterišką Perkūno – svarbiausiojo pagonių dievo (šiuo atveju – deivės) – formą vartojant pavadintas vienas iš aštuonių Stasio Stacevičiaus eilėraščių rinkinių, „Juodvarnių žemė“ – lietuvių liaudies pasakos atspindžiai kito rinkinio pavadinime žadina norą panirti į magišką mitologijos ir tautosakos pasaulį, po kurį plazdeną juodvarniai ir juodkrankliai, besivynioją žalčiai ir gyvatės, dundeną Perkūnas ir Perkūnė, pasirodą devyngalvis slibinas ir devynagalvė slibinė, šmirinėjantys velniai ir raganos, dar medžiais paverstieji vaikai...

Pirmiausia, žinoma, Perkūnas – viena ryškiausių lietuvių mitologinių būtybių ir pats galingiausias dievaitis. Teisingas, labai gerbiamas, dažnai prašoma jo pagalbos, bet ir bijoma, kadangi jis baudžia piktus žmones, ypač melagius ir sukčius. Pirmą kartą Perkūno įvaizdis paminimas jau pirmajame Stasio Stacevičiaus poezijos rinkinyje „Vienkiemio valanda“: „O galgi, iš raisto išbride, / Perkūno pagalbos maldą / nežinomas didelis krivis, / regėdamas būsimą kraują“ (eil. „Vidurnaktis prie Merkinės“). O ryškiausias jis 1997 m. išleistame rinkinyje „Perkūnės pasiilgė“.

„Perkūnės pasiilgė“ – išties labiausiai mitologija alsuojanti S. Stacevičiaus poezijos knyga. Joje – ir Perkūno antipodas – velnias, su kuriuo šis dievaitis, anot lietuvių mitologijos, nuolat kovojantis. Čia velnias irgi susijęs su mistika: „Sielos sielos gentainių / ar velniai, / apsimetę sielomis, / priverkia mūsų kaukoles / apgaulingiausio vyno?“ (eil. „Sventės“). Šiame rinkinyje – ir baltoji ragana. Mitologijoje ragana – tai dar viena visa žinančios, visa galinčios, visa matančios deivės išraiška. Ji, anot Marijos Gimbutienės, kontroliuojanti ne tik žmogaus, bet ir visos gamtos gyvenimą. Tradiciškai ragana karaliaujanti nakties, tamsos ir žiemos pasaulyje. Poeto lyrikoje (tiksliau – rinkinyje „Perkūnės pasiilgė“) įvardijama „baltajai raganai“ irgi suteikiamos magiškos savybės, vienur – kartu nuskamba ironiškas atspalvis: „Baltoji ragana, / gali gali / mums iš akių / ir tarpkojų išburti, / kokia tauta / arba kokia gauja / iš mano vaiko kils -“, (eil. „Baltoji ragana“), kitur – akcentuojami mistiniai gebėjimai: „Pačioje erdviausioje knygoje, / pasak baltosios raganos, / būtų tik vienas žodis, / ilgumo sulig skaitytojo, / atsivertusio ją, gyvenimu“ (eil. „Paieškos“), „tebekartoji: / Lietuvą regiu / lig pamatų sudeginatą / ir tyrą, / kokio tyrumo / būna pelenai <...>“ (eil. „Baltoji ragana II“).

Slibinas – dar viena lietuvių mitologijos dievybė. Ir mitologijoje, ir stebuklinėse pasakose vaizduojamas kaip galinga pabaisa su trimis, šešiomis, devyniomis ar net dvylika galvų. Pirmą kartą rinkinyje „Juodvarnių žemė“ pasirodęs slibino įvaizdis:

„Slibinas, pabaigęs / kraują, prablaivėja, / laukia savo laiko, / palankesnio vėjo“ (eil. „Slibino diena“), toliau jis plėtojamas rinkinyje „Perkūnės pasiilgė“, kur tarsi keliaujama svarbiausiais įsimylėjėlių poros gyvenimo etapais: „Slibinas su slibine / mylisi dugne“ (eil. „Audra“), „o devynveidė / slibinė niūniuos / devynias lopšines / vaikelui savo“ (eil. „Giedrėjant“), „keisti balsai / iš miegančių pasaulio / šnabzdėjo: jeigu slibinas esi, / tai laikas eiti slibinų bažnyčion / ir aplankyti slibinų kapus“ (eil. „Devynagalvė“) ir kur „Numiršta slibinė, nunuodyta žmonių, / o slibinas išėina vienuolynan / palikdamas pėdas, pilnas vandens, / ir senąjį lietuvių sapnininką“ (eil. „Jų kryžius“).

Būtent nagrinėjame rinkinyje populiarūs ir iš lietuvių mitologijos bei tautosakos atėję magiški skaičiai devyni, devynios: „devynios ateitys prisispaučia, / devynios ateitys išblėsta“ (eil. „Jų kryžius“), „gal devynatą sykį, / medžiotojau meškas / ir meldžiausi / savųjų dvasių regylose / <...> ir mano devyni kapai“ (eil. „Šešelyje“).

Jie panaudoti ir žodžių sandūroje, tad iškyla mistiškėji: „devynagalvė žolė“, „žiema devynagalvė“, „devynagalvė mylimoji“ ir „devynveidė slibinė“. Dar kartais paminimas magiškas trys: „Du skrupulatai tėvo žemės, trys – rytmečio oro, / devyni vandens, antra tiek – šaltos gruodžio šviesos“ (rink. „Juodoji“) arba: „Nė ženklo / trečiųjų arba devintųjų, / nesuprastų / seserų anei brolių“ (rink. „Ne ėriukai nakty“).

Dar Gabija – lietuvių ugnes dievė, namų židinio saugotoja: „Skaistyn netekties pašvaistė, / ir laikas, valdove, sverti / <...> Gabijos kalendorių, / Gintaro kalendorių <...>“ (eil. „Laikas“, rink. „Perkūnės pasiilgė“). Ir žaltys – lietuvių mitologijoje – irgi namų saugotojas, geroji jų dvasia, žmonių ir gyvulių globėjas, kurį laikydavo namuose ir rūpestingai saugodavo. Jam ir Stasio Stacevičiaus poezijoje skiriama daug dėmesio. „Ir ne nuodėmė, jeigu meldiesi / Viešpaties mėnuliui, medžiui, žalčiui“ (eil. „Nuodėmė?“), rink. „Juodvarnių žemė“ – aliuzija į pagonybės laikus ir žal-

čių artumo akcentavimas: „<...> dar paspėliojame, kur čia žiemoja / žaltys, kuris tavo trobelę aplankė, / žaltelis, kurs miegančiai tau susirangė / ant kojų, krūtinės“ (rink. „Luktels ūkaujančių Bedugnis“).

Žalčio motyvas palyginime pavartotas jau pirmame rinkinyje „Vienkiemio valanda“: „Lauko kelias – lyg ilgas žaltys, / savimi prie tolybių pririšęs // mūsų žemę - -“, (eil. „Lietuvos kunigaikštis“), kituose rinkiniuose – lyginamas su gyvenimu: „<...> o prieblandoje mus valdys / gyvenimas žvynais šarvuotas, / slidus, neilgas, kaip žaltys“ (eil. „Pelkėje I“, rink. „Juodvarnių žemė“), dar vieškeliu: „Žaltys žaltys / lyg vieškelis baugus / nuo jūros iki / jūros nuvingiavo <...>“ (eil. „Žaltys“, rink. „Perkūnės pasiilgė“), „Žaltys“, rink. „Perkūnės pasiilgė“). Šiame, beje, jau ir anksčiau minėtame, eilėraštyje kuriamas groteskiškas žalčio paveikslas: „virš Vilniaus / patekėjo / jo galva, / iškėlus / kryžuotąją / karūną, / o Romoj šildės / žalčio uodega“. Įdomus ir moteriškos formos – Žaltės įvaizdžio – vartojimas: „Žaltys nužaltėjo, / šypojojosi žaltė / manuos marškiniuos išmiegojus <...>“ (eil. „Pelkė“, rink. „Perkūnės pasiilgė“) bei: „Žaltės raštų mokytis vėlu <...>“ (eil. „Teisūs“, rink. „Juodvarnių žemė“). Ir tame pačiame rinkinyje kraupiais vaizdais paženklintas dar vienas metaforiškas šio įvaizdžio vartojimas eilėraštyje „Žaltės mirtis“: „O žaltė jau sukapota / šalia žalčio / tris dalis. // Sukapota tebesirango, / prieš mirtį – kaip niekad – gyva“.

O apibendrinamąjį atspalvį turinti pagonių dievų apraiška „Stiklinėje“ – paskutiniajame poeto eilėraščių rinkinyje: „Ne sakmę seku: / miegoki, tu mano Žemyna, numiki, Perkūne, / įmiki Velnioke, - velnioniško grožio miegu / <...> Tikėjimai keičiasi, tėkmės, pasikeičia kartos, / kol grožio miegu tebe-

Stasys Stacevičius poeto Antano Kalanavičiaus tėviškėje Sapiėškėje 2012 metų vasarą. Autorės nuotr.

miega pagonių dievai <...>“.

Dar Stasio Stacevičiaus poezijoje ir kai kurių lietuvių liaudies pasakų atbalsai. Štai iš pasakos „Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių“, matyt, atklydęs juodvarnio įvaizdis ir pirmą kartą pasirodęs „Vienkiemio valandoje“ („Skraido / juodas / juodas / lietuvaits - / juodas varnas po padangę nykią“ - eil. „Neišnyksim“), toliau plačiai ir savitai interpretuojamas ant-rame eilėraščių rinkinyje „Juodvarnių žemė“: „Žiūri žiūri nuo pačios viršūnės / juodas tėvas – juodvarnis rūstus“ (eil. „Rytas II“), „Juodvarnis pralėks virš pilkumos / lyg anglis sparnuota žaidro seno. / Ir užsidarys žmogus namuos / garbins ugnį, o paskui - ir pelenus“ (eil. „Ziemop“). Čia ryškus ir juodvarnių poros lyg mylimųjų, jų santykių paveikslas: „Juodvarnis atalekia / pačią šaukti ima / apleiston pilavietėn, / kur visi jau gimė“ (eil. „Mošos piliavietė“), „Laimina žmogelių lauką / juodvarnių juoda pora“ (eil. „Juodvarniai I“), o eilėraštyje „Juodvarniai II“ atpažįstame kiek ironišką poros gyvenimišką dialogą su magiškuoju kitos pasakos atbalsu: „Mano juodvarni, mylimas juodvarni, / nebeberk, nebeberk. // Nebeberk iš jaučio ar velnio, / nepažįstamojo pėdos - - -, / jis - „Mano juodvarne, mylima juodvarne, / nesibark, nesibark“. Toliau šis įvaizdis plėtojamas penktajame Stasio Stacevičiaus poezijos rinkinyje „Luktels ūkaujančių Bedugnis“: „Skamba ir erzina / gervės ir tolumos, / nykstančius žalvarnius pakeičia juodvarniai“. O „Stiklinėje“ prisimenamas ir tradicinis lietuvių liaudies pasakos „Dvylika brolių...“ aspektas: „ir pasakoje apie paverstus juodvarniais mes / kitaip nei juodi paukščiai ir jų sesuo dalyvausim.“

Bus daugiau

Onutė BRADŪNIENĖ